

BAUDELAIRE I A. G. MATOŠ

1

PRIPOVJEDAČ

(1898–1904)

Treba istaknuti, da ono, što se obično naziva bodlerizmom, jest bodlerizam bodlerovaca iz konca XIX. stoljeća u Francuskoj. To znači potencirana Baudelaireova nekrofilija, bol i spleen, a to su karakteristike, osim Baudelaireove, i mnogih drugih francuskih pjesnika njegovih suvremenika, prethodnika, a osobito nasljednika. A kad se govori o Matoševu bodlerizmu, treba višeput misliti isto toliko i na utjecaj kasnijih bodlerovaca, koliko i na Baudelairea samog. Ne smijemo zato svaku sličnost s Baudelaireom smatrati i direktnim njegovim utjecajem.

U Ženevi i u Parizu Matoš je, prema vlastitom kazivanju, gladovao kao nitko njegov. U Parizu milošću pekarice iz njegove ulice jede jedamput dnevno predveče komad kruha: »... časovi su tekli kao blatna rijeka vječnosti, a glad, vampir, puza i puza iz kuta, pentra se na postelju i skače mi na prsa, pa crkavam i crkavam pod sve većom piramidom groba i smrti«. ¹ Riječi: »piramida groba i smrti« izdaleka podsjećaju na Baudelaireove stihove u II. *Spleenu*: »... C'est une pyramide, un immense caveau ... un cimetière ...«

U Parizu je stradavao grozno i malo te ne umrije od gladi. Spasio ga Kosta Hörmann učinivši ga za doba izložbe (1900) neke vrsti sekretarom bosanskog paviljona. ²

Prve izvore Matoševa bodlerizma treba tražiti u njegovu vlastitom životu, u njegovim životnim nevoljama i neprilikama.

Drugi je izvor Matoševa bodlerizma usvajanje Baudelaireovih izraza i formula. Temeljito je upoznao Baudelaireova djela u Ženevi i u Parizu (1898–1903).

Matoševo je poznavanje Ed. Championa bilo osobito važno, jer se ovaj specijalno bavio proučavanjem Baudelairea. ³

¹ *Pečalba*, str. 7. Zagreb, 1913.

² *In Memoriam*, str. 43. Zagreb, 1934.

³ *Ib.*, str. 178.

Osim vlastitog čitanja, osim poznanstva sa Championom, za Matoševo zблиženje s Baudelaireom bilo je važno i njegovo poznanstvo s grupom pariskih bodlerovaca.

Prve tragove Matoševa bodlerizma nalazimo u *Božićnoj priči*, pisanoj u formi pisma s oznakom »München 189...«. Čini se vjerojatnije, da je oznaka »München« više literarnog, fiktivnog karaktera, i da je Matoš tu pripovijest napisao u Ženevi koncem 1898. Teško je vjerovati, da je ona čekala godinu dana do štampanja. Osim toga, u rujnu 1898. u Ženevi u svojim privatnim bilješkama Matoš piše: »opet sam gladovao cijeli dan – ako to dalje potraje ...«⁴ U listopadu iste godine čita Baudelaireove pjesme (spominje pjesmu *Charogne*).⁵

Matoš u toj pripovijesti piše:

»To je pismo najbolji dokaz, koliko mislim na te, jer je danas treći dan, što ništa ne okusih. *Samotujem* ko remeta, obuzela me *acedia*, *spleen*, nesrećnih kaluđera«. ⁶
»Pišem u krevetu ... Hlad hladujem, ko u grobu ... Jutros htjedoh da se ubijem – ali nikako! Nemam revolvera« (233).

»... Za koji ću časak biti *pokojni* ... *Smrt*, koja je tako jaka kao *ljubav*, stoji uza mene, pa me vjenčava ...« (235).

»... jer pravi velegrađanin *gine samo za onom, koja je nesavladiva*. Skoro će pasti *mrak* na vas svijet, jer ja ću umrijeti, umrijeti od gladi ... već me obuzima *olovni*, *makov miris smrti*« (ib.).

»... a kroz *bljedo* se i *zeleno* veće prospu ... *pahuljice*« (238).

Kao Baudelaire i Matoš *samotuje*, obuzevši ga *spleen*, govori, i to više puta, o *grobu*, o *smrti*, o kosturnici. Veže ljubav i smrt kao onaj bodlerovac Brzozowsky u *Čudnovatom souperu*. Adjektivi olovni, blijedi zeleni, omiljeli su Matoševi epitetonii kao i u Baudelairea.

U *Nadi* 1900 g. izlazi Matoševa pripovijest *Camao*. Pripovijest je napisana odmah po njegovu dolasku u Pariz. Radnja se zbiva u Švicarskoj. Tu, prema bodlerskom refrenu: *ljubav – smrt*, opisuje avanturu dvoje zaljubljenih. *Camao* izdaleka podsjeća na Baudelaireovu pjesmu *Une Martyre*. Dok u toj pjesmi muž ne zna za ženinu nevjeru i ljubavnik ubija svoju ljubav, u Matoševoj pripovijesti muž saznaje za ženinu nevjeru, ubija i ženu i sluge i sebe. Da li ima kakve direktne utjecajne veze između spomenute pjesme i te pripovijesti, teško je reći. Svakako, u ovoj pripovijesti ima prilično bodlerovskih elemenata, mada po svom glavnom tonu nije bodlerska. Da vidimo na primjerima.

»... Kamenskog mučijahu ženevski stanovi kao *grobnice*. ... prolazio životom, *okrenuvši oči u sebe*.« (Slično piše i Mallarmé). »Sastajao se sa ljudima, koji su mrzili realnost poput njega. Kamenski nije ljubio, nije mrzio, on postane *sam sebi teretom*. Osjećaše, da je potpuna iznimka. I selo ga je hrvatsko morilo *dosadom* ... *On ljubljaje samo ono, što je daleko, nedokučivo* ... Tek što se dohvatio koje želje, *dosadila bi mu prije nego što bi joj udovoljio* ...« (206–207). »Srce je Kamenskog puno *mraka* i *očaja*. I već osjećam na leđima ledenu šaku smrti ... U ovom očaja Kamenski uzdiše za dalekom Venerom ... U parku je tiho kao u *grobu*.« (215–216)

⁴ Privatne, na stroj prepisane, Matoševe bilježnice: br. II., str. 82 (Jug. akademija, Zagreb).

⁵ Ib., str. 102.

⁶ *Djela*, Binoza, Zagreb, 1935. I., str. 233. (Sve podvučene riječi u citatima podvukao T.).

Dalje spominje »vampirske oči« (208); »mrtvačku pjesmu« (216), »bezimni grob«, »crvka, kako je pozelenio« (217), »mrtvaca, koji pjevaše« (222).

Izrazi kao: *grob, grobnica, crv, mrtvac, Morgue, lešina, samotna i blijeda jesenska jutra* potpuno su bodlerovski. I Baudelaire je bio iznimka, kao i Kamenski, i on u kasnijoj fazi ljubi samo ono, što je nedokučivo, i on je sam sebi teret. I Baudelaire je okrenut očima u sebe, on i prezire i ne vidi realnosti, ona mu je samo izlika, da sebe može opisati i izraziti. Kamenski osjeti slatki ženski parfem. I Baudelaire voli umjetne parfeme. Pripovijest obiluje uz druge epitetone: pozelenio, zelene magle, žute svjećice, žuta kosa i oči.

Ne može se govoriti, u ovoj pripovijesti, o nekom pravom bodlerizmu, nego samo o bodlerskim natruhama, kojim je protkana pripovijest *Camao*. Ovaj Matošev bodlerizam može biti i Gautierov i Mallarméov utjecaj kao i drugih francuskih pjesnika dekadencije. To je onaj opći duh, opća atmosfera, literarna moda, koja je vladala koncem XIX. i početkom XX. stoljeća u cijeloj Evropi i koju je Matoš zatekao u Francuskoj.

Nešto kasnije iste godine izlazi u *Nadi* druga Matoševa pripovijest *Iglasto čeljade*. Dok se Baudelaire dosađivao i bolovao od svog spleena zbog prevelikog i pretjeranog erotizma i izživljavanja, dotle se Matošev junak u ovoj pripovijesti dosađuje zbog manjka seksualnog izživljavanja, i na koncu nastupa smrt zbog pretjeranosti u ljubavi, prema uobičajenom Matoševu odnosno Brzozovskom (inače baudelaireovcu) receptu: ljubav—smrt.

U pripovijesti ima nekoliko izraza, iz kojih izbija dosada i bol. Junak pripovijesti gleda sebe na odru. Sve je blijedo: ... plamen blijedih svijeća; blijed plač, blijeda, besvijesna Jelica, blijeda ... majka, blijedo ... naricanje zvona; *blijed i nijem grob*, blijeda je i *smrt*.

Jedna od najbodlerskijih Matoševih pripovijesti i najbliža Baudelaireu svakako je *Samotna noć*, koju je na francuski preveo sam Matoš, a izašla je u *Oeuvre d'art international*, 1901. *Samotna noć* bi se isto tako mogla vrlo lijepo nazvati Grad smrti.

U prvom dijelu priče sav tako zvani bodlerizam može se sažeti u čemernost i bolnost piščeve duše. Stražarevo je lice *blijedo, nijemo i mrtvo*. Slijedi opis mrtvog grada, kako ga ne bi ni Baudelaire drukčije opisao. Dakako, nije to onaj pravi bodlerski polarni grad, pun polarne studeni i polarne svjetlosti, odnosno bez svjetlosti i pun mraka, nego Matošev bodlerski grad Smrti. Evo kako ga po Baudelaireovu uzoru Matoš crta:

»Nigdje ni žive duše. Umrliku ni traga; ni pas da lane, ni zelenog mačijeg oka, ni mekanog šuma čukovog krila, nema ni noćnih netopira ni lepirica — nigdje ni žive dušice, ni živa veska! Pogledam na sat gospodske vijećnice: stajaše. Nijemo kao u grobu. Po pustim i golim, dobrim kamenom popločenim ulicama vijaše se samo kao miris uvelog cvijeća, ugaslih voštanica, rasplinulog tamjana« (Djela, I, 266–267).

»Zalutam prestravljen u drugi dom: sve mrtvo, sve pomrlo još noćas. I lutah, posrtah, preko mrtvih boljara i boljarica, majstora i vojnika. Po dvorištima se izre-

pila mrtva stoka i živina. Na jednim se crkvenim golim stepenicama crne mrtvi ka-
luderi kao note u kakom starom misalu. Ali taj koral bijaše nijem i mračan« (267-
268).

»Dodoh u crno, u prokletu mjesto, u Smrti-grad« (268).

»Raskrvavih noge, da izađem iz kobnog grada, ali mu kraja ne nadoh. I kada se
ponadah, da će me rana zora spasiti od strahote te strahovite, mrtvačke noći, opazim
u samrtničkom očaju, kako je progutala debela pomrčina na nebu mjesec i zvijezde,
ali ne čujem svog glasa« (268).

S internacionalnom izložbom g. 1900. počinje udobniji i veseliji Ma-
tošev život.

Za izložbe, a i poslije, Matoš je bolje upoznao parisko literarno društvo
i literarnu atmosferu. Interes je za Baudelairea bio velik. Bodlerizam
druge i treće generacije koncentrirao se naročito na nekrofiliju i katoli-
cizam.⁷ Matoš je već 1901. počeo temeljito proučavati Baudelairea. Te
godine nastaje i njegova metamorfoza. Ne sviđa mu se samo njegova for-
ma, već i doktrina. Sad mu je sve lijepo u Baudelaireu.⁸

Matoševa pripovijest *Prva pjesma*⁹ ima mnogo sličnosti s Baudelaireo-
vim mislima. Tu se negira vjera u civilizaciju, u progres. Progres je za
nj kao i Baudelaireu pojedinačan, individualan, aristokratski, jer se može
ostvariti samo u pojedincu, u vanrednim ljudima.

U pripovijesti *Poštenje*¹⁰ sva bi se sličnost s Baudelaireom sastojala
u tome, što je Matoš uzeo za glavno lice pripovijesti jednog dandyja, i
to hrvatskog dandyja.

Cvijet sa raskršća (pisan 1901. ili 1902.)¹¹ sadržava nekoliko karakte-
ristika, koje zanose na bodlerizam, kao na primjer: »svijet je mučilište,
gdje je čovjek čovjeku tamničar i mučitelj torturom zakona i običaja,
naslijeda drevnih grijehova« (181). Ili: »On ide u grob, u grob, ja ću
umrijeti, umrijeti ... Kada hoću da gledam, zatvaram oči, gledam u tmi-
nu, u sebe ...« (179).

Pripovijest *Bura u tišini*¹² sva je protkana spleenskim elementima, a
pisana je i štampana 1901. godine u *Nadi*. Evo tih elemenata, koji mirišu
bodlerizmom:

»Krvavo nebo paljaše noću moju ljubav kao usijano željezo, a na uranku se, za-
dimljeno i crno, survalo na nas kao *pokrov* pohabao, *tavan*, *crn*, *mrtvački* ... *očajanje*
malo te mi ne savi vladarska leđa; *olovna se tuga* sorila na viteške grudi« (25-26).

»Mračan me vihar skovitlao u ljubomorne, memlave *bezdane* i hladni telut svire-
pog mog handžara uništi; ubije mog posljednjeg takmaca: život« (27).

»Raspam svoj izlaptani carski plašt, probijem si uši, *da ništa više ne slušaju*,
iskopam si oči, neka budu slijepe i krvave kao krvavi i slijepi taj trenutak ... *Vase-*
ljena se nada mnom zdušila i mrvila me takmačkom svojom težinom ... naslonih
preteško srce, neka se na njenom živo raspadne ... Već čujem crva ... žuri mračnom
žrtveniku mog *vječitog vjenčanja* ... *ljubav je umiranje prije smrti*« (27).

⁷ *Djela*, XI, 20-30.

⁸ *Ib.*, XV, 203-225.

⁹ *Ib.*, XI, 31-34.

¹⁰ *Ib.*, III, 62-68.

¹¹ *Ib.*, III, 173-184.

¹² *Ib.*, III, 23-29.

Svi ti istaknuti elementi gotovo su na vlas isti kao i oni, koje mu je Brzozowski recitirao u *Čudnovatom souper-u*. Tu je govor o boli, o crvima, o smrti u formi vječnog vjenčanja. I Brzozovskom je poljubac ujed, a ljubav smrt. Tu istu misao razvija i Matoš u pripovijesti *Bura u tišini*, gdje veli: »Da pravi ljubavnici moraju umirati« (28). ili : »kako je slavno – ne ljubiti nikada, ne poznavati ljubavi, tog umiranja prije smrti«. (27). To opet podsjeća i na Baudelairea i njegovu pjesmu *Invitation au voyage*, u kojoj veli: »aimer et mourir«. ¹³ Između ove pripovijesti i ove pjesme postoji neka sličnost. Baudelaire svoju ljubav zove u daleku zemlju, a Matoš negdje na istok. Bol, očaj, smrt, to su elementi, koji u to doba stalno provijavaju Matoševe pripovijesti i koje u svojoj studiji o Baudelaireu smatra, da su »suština« bodlerskoga.

Pripovijest *Duševni čovjek*¹⁴ po svom sadržaju nema ništa bodlerskog; bodlerski je samo opis sredine:

»u mansardu ... uvukao se *siv, maglovit, olovan mrak*, a Vasić zuri tupo i umorno ... slušajući mučno štropotanje fijakera, omnibusa i *dosadno* jurenje po kojeg automobila. Nebo je mutno i oblačno, ali puno svjetlosti, što struji iz te rpe kuća i ulica, koja se čini neizmjerana, nestajući u *magli* šumnoj, bijeloj ... crnoj« (32).

Pripovijest *Balkon*¹⁵ nema po svom sadržaju gotovo nikakve sličnosti s Baudelaireovom pjesmom s istim naslovom. Ta je pripovijest začinjena općim matoševsko-bodlerskim elementima:

»*Tuga, strah* me obuzimala pod balkonom, gledajući ga kao lepezu punu sreće u ... *crvotočnim* rukama promatrajući ga kao primamljiv smiješak na slici dragog *pokojnika*. A preko mrtve lepeze ... uspuzao zimzelen ... zelen kao plijesan i *lešina* i miran kao san i grob (73-74).

Kad pogledamo podvučene riječi, vidimo kako uvijek iste riječi i isti pojmovi prožimaju Matoševe pripovijesti.

Jedna od najbodlerskijih Matoševih pripovijesti je svakako *Put u Ništa*.¹⁶ Atmosfera je spleenska, t. j. bodlerska.

»Ulične se svjetiljke pružile u neizmjernost, kao da vode u raj pospane, polusjajne *dosade*. Već desetak godina svakog jutra *gorčina, čemer* u *suhim ustima*, želudac mi pokvaren od rdave hrane, a mozak od rdavih knjiga, srce od trulih nepotrošenih strasti ... Naučih pisati u *tmini, olovkom među prstima, očima okrenutim u sebe, u pomrčinu*. Najveća mi je *naslada, derati, trgati stari papir i sama sebe ... Danas imam samo jednu naviku: bol. Volim kukavne sobe, kukavnu fukaru, kukavne noći, pauke i paučinu. Volim sve, što nosi tragičnu pređu vremena*« (157).

»Batali, Marjanoviću, svaku tugu ... Marjanović se uzeo zlorado, nervozno smijati, *trgajući ubrus i stolnjak, kršeći pokvarenim zubima čašu ...*« (162).

»Otvorivši Marjanović oči ... osjeti na grudima teret *olovne more* ... Vidje tek *crnu, grobnu, mrtvu tišinu* ... *Grebe* noktima *zid, zubima trga ponjavu i guber* ... *bol* se iz *usijanog mozga* *povuče na zidove sljepočica ...*« (168).

»Hladi, cjeluj mi mirnim cjelovom kožu, nepoznate noći. Zamahni *krilima crnim i krvavim, crna, plemenita* ptico mojih ponoći. Sada mi sjedni ovamo na prsi, ta-a-ako. Pandže ti oštre i vlažne i tople, tople kao *vrele lešine*. Trgni, mahni, udari *krilom*

¹³ *Les Fleurs du Mal*, par Jacques Crépet et Georges Blin, Paris, 1942, str. 57.

¹⁴ *Djela*, III, 29-35.

¹⁵ *Ib.*, III, 69-85.

¹⁶ *Djela*, III, 152-173.

mutnim i krvavim, crvena i noćna moja ptico, ponesi me na pučinu najdeblje pomrčine, da napasem na sinjoj, mrtvoj stepi oči moje bolesne i slijepe od svijetla, tvrdog i nesmiljenog, jer probija srca, lubanju i tvrde dijamante» (169).

»Grizao sam suhi papir kao bolno pseto što grize zelenu travu« (170).

»Što mi se srce uzvjerilo? ... a moj krst...? Žena? Ljubav? Ljubav mi je bezbolna. Strasti ... ne osjećam. Muke, brige, glad, nevolja? ... Knjigu sam spalio. Sa njom izgori jedini most, koji me vezaše sa ljudima. Gdje je moj strah, moj dušmanin? Gdje je zlo? Ne vidim, a osjećam ga. Padam kroz ambiz života, padam sve brže, padam prama vječnoj, žutoj močvari vječnog dosadivanja. Misao, moj crni orač, zario mi od strave tako duboko pandže u oči, te poginu, ne mogući ih izvući iz krvavog mozga, iz slijepe moje lubanje. Mrtav mi njegov kljun kljuje meso, mrtva krila mi paraju rebra« (171).

Najinteresantnije je u ovoj pripovijesti, da je naročito istaknuto ono, što je Matoš u svojoj studiji podvukao kao »suštinu« bodlerizma u trganju sama sebe, t. j. u traženju boli kao najveće naslade. Baudekaire je to izrazio u ovim stihovima:

Je suis la plaie et le couteau!
Je suis le soufflet et la joue!
Je suis les membres et la roue,
Et la victime et le bourreau!

(L'Héautontimorouménos, LXXXIII)¹⁷

Ipak osnova je ove pripovijesti Matošev patriotizam i čežnja za domovinom, što nije ni čudno, jer je u Parizu tada postojao i vrlo jaki nacionalistički pokret (Barrès i družina).

Od Matoševih pripovijesti, koje su štampane za vrijeme njegova boravka u Parizu, vrijedno je spomenuti i pripovijest *Ubio*.¹⁸ I ona je prokšana bodlerskim elementima:

»pod olovnim teretom ponoći (145), noć bijaše hladna kao grobnica (146), dok iz zida i iz pločnika bije hladna propast kao sa smrznute lješine ... (146), »u odaji vladaše lješinasti zadah (148), u »kazalište pretvorene grobnice« (151). Tu se sjeti na Morgue, na mjesto, gdje se izlažu kao roba u trgovinama bezimni mrtvac« (151).

S 1903. godinom završava se prvi Matošev period literarnog stvaranja u prozi u vezi s Baudelaireom.

Iza toga slijede tri godine odmora. U tadašnjem njegovu stvaranju ne vidimo bodlerskih elemenata. Uostalom, u tom periodu on vrlo malo stvara na književnom polju. Više se bavi opisima društvene stvarnosti. Oči mjesto u se okrenuo je izvan sebe. Tek s godinom 1906. opažamo, da ponovno obrće svoje oči u se. Pojavljuju se tada nanovo bodlerski elementi, ali ovaj put više u poeziji negoli u literarnoj prozi..

Početak kolovoza 1904. Matoš ponovno stiže u Beograd i tu ostaje sve do druge polovine siječnja 1908.

¹⁷ Ja sam i rana i nož!
Ja sam i pljuska i obraz!
Ja sam i udovi, i kola,
Žrtva i krvnik!

¹⁸ *Djela*, III, 144-152.

P J E S N I K

(1906-1914)

Kad čovjek uzme u ruke Matoševe pjesme, i nehotice mu upanu u oči neke vanjske sličnosti između naslova njegovih i Baudelaireovih pjesama. Baudelaire ima: *Le Cygne, Confession, Tristesse de la lune, Balcon, Une mendiante, Chant d'automne, La Chevelure*, a Matoš *Labud, Ispovijest, Naoblačeni mjesec, Balkon, Prosjak, Jesenje večer, Utjeha kose* i t. d.

Kao Baudelaire, i Matoš je većinu svojih pjesama spjevao u sonetima. Ne može se ni za jednu Matoševu pjesmu reći da ona sliči ovoj ili onoj Baudelaireovoj. A ipak ima nekih sličnosti u pojedinim elementima između njih. Naročita je razlika između Matoševe zbirke pjesama i Baudelaireove zbirke *Les Fleurs du Mal (Cvijeća Zla)* u tome, što ova, sačinjava jedno jedinstvo. Sav je Baudelaire u tim pjesmama. To je njegov potpuni portrait. Naprotiv Matoševa zbirka nije takva. A nije ni čudo, jer ona nije njegova, već izdavača, koji ju je izdao poslije Matoševe smrti. Sadržaj i osnovni ton Matoševih pjesama daleko je od Baudelaireova *Cvijeća Zla*. Zato on ni po sadržaju svojih pripovijesti ni svojih pjesama nije čisti bodlerovac. Povodeći se za književnom modom »većine rafinovane Francuske«, začinio je svoje pjesme izvjesnim brojem bodlerskih elemenata, želeći im tako dati što više modernosti.

Matoš je povremeno i prije 1906. znao spjevati po koju pjesmu i ubaciti je u svoje članke i pripovijesti, ali tek g. 1906. može se smatrati pravim početkom Matoševa pjesničkog stvaranja.

U pjesmi *Balada*¹⁹ opisuje se ubistvo ljubavnice, koju je ubio njezin ljubavnik:

Nađem vam u novinah,
Nju. U krvi. Noću. Ko janje: Dolores!
Zaklao ju švaljer. Sumnjivac. O mores!

Sličnu je stvar opisao u svojoj pripovijesti *Balkon*. Prizor još groznijeg ubijstva ljubavnice, čije je tijelo ležalo u krvi na krevetu, a glava na noćnom ormariću, opisuje Baudelaire u svojoj pjesmi *Une Martyre*.²⁰

Baudelaireov je elemenat i osjećanje krivice, griznja savjesti. Ona je kod njega postala patološkog karaktera. Kod Matoša isto tako vidimo u mnogim pripovijestima osjećanje griznje savjesti; na pr. u pripovijesti *Ubio*. Uz ovu misao Matoš veže i misao, koju smo sreli u *Čudnovatom souperu*: povezivanje ljubavi i smrti:

Ljubav bol je najveća
Prosti, ah, oprosti:
Ja sam *krivac* najveći
Ako tvoje kosti
Rastrgane plaću u ledu špitalja

(Balada)²¹¹⁹ *Djela*, V, 23.²⁰ *Crépel*, o. c., 133.²¹ *Djela*, V, 23.

Misao »špitalja« podsjeća i na Mallarméovu pjesmu *Les Fenêtres*, u kojoj on opisuje bolnicu.

U pjesni *Zvono*²² imamo opet kajanje, vezano uz »žderanje misli«: to je ona vječna Baudelaireova tortura po njegovoj lucidnosti, ili kako to Sartre kvalificira »conscience réflexive«. Zatim slijedi tama, samoća, tuga, bol i želja za smrću:

Tuguj, srodno zvono! Daruj bolu,
Što sad s tobom trpi, crna jedra!
Udari me klatnom usred grudi,
Nek pukne srce, neka prsnu njedra!

Tibo ... Zvono éuti ... Misli žderu ...
O, kako tišti kajanje u veče!
Tama ... Sâm sam ... Samac u tudini!

(*Zvono*)

Ova pjesma izdaleka podsjeća na Baudelaireovu *Le goût du néant*, mada su postavljene na posve različite osnove. Matoševa na domorodnoj, a Baudelaireova na odvratnosti nad životom i stvarnošću. Dok Matoš želi, da ga udari klatno, Baudelaire hoće, da ga odnese lavina.

Pjesma *Utjeha kose*²³ i po svom sadržaju i po svom izrazu puna je bodlerske nekrofilije. Vrlo je interesantna i podsjeća na Baudelaireovu *La Chevelure*.²⁴ Nema ni govora o nekoj bliskoj sličnosti među njima. Ako ima u njoj inspiracije ili poticaja od strane Baudelairea, ona je ipak tako majstorski i genijalno iskorištena, da se ne može reći, da je oponašanje. Matoš je i u tome bio majstor i pravi umjetnik. U Baudelaireovoj je pjesmi osnovna skrivena misao sjećanje na ljubljenu osobu posredstvom kose, i to je sjećanje na kosu pjesnikova utjeha. Ali dok kod Baudelairea kosa govori svojim postojanjem, izazivajući u pjesniku sjećanje na dragu, kod Matoša kosa govori kao živo biće, direktno. Nju je Matoš personificirao. Kod obojice kosa ljubljene osobe tješi pjesnika, samo na razne načine. Inače između spomenute dvije pjesme nema nikakve druge sličnosti i veze. Osim toga *Utjeha kose* podsjeća izdaleka i na Baudelaireovu *Une Martyre*.²⁵ U Baudelaireovoj je pjesmi »*l'air fatal*«, a u Matoša »*dvorana kobna*«. U prvog je *agonija cvijeća* (*des bouquets mourants dans leurs cercueils de verre exhalent un soupir final*), a u Matoša *agonija svijeća* (svijeća kod Baudelairea nema) i idila cvijeća. Kod prvog ljubljena leži na krevetu, a kod drugog na »visokom odru«.

*Mōra*²⁶ je najduža i na prvi pogled najbodlerskija Matoševa pjesma. I u njoj je pozadina patriotski osjećaj, a ne pravi Baudelaireov spleen, ali ipak spleen, i to Matošev.

²² *Ib.*, V, 65.

²³ *Ib.*, V, 58-59.

²⁴ *Crépel*, o. c. 26.

²⁵ *Crépel*, o. c. 133.

²⁶ *Djela*, V, 45.

Mõra podsjeća na Matoševu pripovijest *Put u ništa* i ne na jednu određenu, već na više Baudelaireovih pjesama. Matoš je tada poznavao *Cvijeće zla*, napose pjesme iz dijela *Spleen et Idéal*, i pod tim ju je dojmom i spjevao. Prvi i drugi, a pomalo i treći dio pjesme izgledaju čisto bodlerski.

»U noćni sat, ušo je ko tat ... krvnik inkvizitor, sluga *mraka*, vječne boli trabant, vampir, Maglin sin, mračni džin, skače na žrtvu, na karavanu mrtvu, i loče srž iz glave, srče krv, a ja ko živa strv pod garavim grlom gavrana gladnog sjećam se, kad bijah čovjek« (45).

Vampir, džin ili baudlaireski rečeno »Satan« ili fantom, koji muče i Baudelairea i srču njegov mozak i krv:

Car ce que ta bouche cruelle
Eparille en l'air,
Monstre assassin, c'est ma cervelle,
Mon sang et ma chair!

(*L'Amour et le Crâne*)²⁷

U stihovima *More* (od 37. do 55.) ima nekoliko slika, koje nalazimo i u različitim Baudelaireovim pjesmama; na pr. granit, bez trunca nade, katedrala, Nirvana, bog tiranin, sifilis – progres mogu se uporediti sa sličnim slikama u II. Spleenu²⁸: *Espoir vancu*, *cathédrales*,²⁹ *Le goût du Néant* i t. d. I Matoš spominje istočni grijeh, kao i Baudelaire:

Na meni zebe žarki pretkov grijeh,

Pedepse drevnih djedova nosim.

Iako se obilno služi bodlerskim izrazima, u ovoj se pjesmi najbolje vidi, da on nije bodlerovac u pravom smislu stoga, što ne usvaja ni Baudelaireov spiritualizam, ni misticizam, ni onaj trajni melankolični spleen. Usvojio je samo njegovu frazeologiju, ali s potpuno različitom sadržinom: bodlerizam je kalamio na svoje nacionalno osjećanje. To mu se činilo moderno.

Zato se ovdje ne može govoriti o direktnom utjecaju, nego prije o poetičajima. Matoš pjeva na posve svojoj, nacionalističkoj osnovi, primajući sad više, sad manje bodlerskih elemenata. U pjesmi *U vrtu*³⁰ vezanje smrti i ljubavi i *Mističan sonet* podsjećaju na Baudelaireovu ljubav na daljinu, samotnu erotiku, ljubav u sjećanju.

U pjesmi *Srodnost*³¹, kao i *Correspondances* (IV),³² kaže, kako su mirisi, boje i zvukovi u međusobnoj srodnosti, i kako mogu na različite načine izraziti istu misao kao neki simboli »Višega života«:

Les parfums, les couleurs et les sons se répondent

.....
Ayant l'expansion des choses infinies

.....
Qui chantent les transports de l'esprit et des sens.

(*Correspondances*, IV)

²⁷ *Crépet*, o. c., 143.

³⁰ *Djela* V, 28.

²⁸ *Ib.*, 40.

³¹ *Djela*, V, 5.

²⁹ *Ib.*, 82.

³² *Crépet*, o. c. 9.

A Matoš:

Đurđić ...
Boju i svježii miris snijega i mlijeka ima

Višega života otkud slutnja ta,
Što je kao glazba budi miris cvijeća?

Miris tvoga bića, moja ljubavi,
Slavi drobni đurđić, cvjetić ubavi.

Nije Baudelaire jedini, kod koga je mogao crpsti misao o srodnosti boja, mirisa i zvukova. Sav je francuski simbolizam sazdan na toj ideji. Na pr. i Mallarmé je mogao dati sličnih pobuda našem Matošu.

Pjesma *Jesenje večer*³³ izdaleka podsjeća na Baudelaireovu pjesmu *Brumes et Pluies*.³⁴ Ne može se reći, da je Matoš jednostavno imitirao Baudelairea, ali udaraju u oči neke sličnosti. Na primjer: u Baudelaireu: vapoureux, corbeau, les frimas, l'autan froid, a u Matoša: magle, vrana, hladno. Ili epitetonii olovan, mračan, crn, i imenica suton, sve su i Baudelaireove omiljele riječi.

Kao Baudelaire, i Matoš u pjesmi *Nekad i sad*³⁵ uspoređuje portrait svoje ljubavi. I kod jednog i kod drugog, njihove ljubavi imaju *krupne* oči, ali ostali su im opisi različiti.

Na pitanje: Šta ostaje iza svega toga? Baudelaire odgovara:

De ces grands yeux si fervents et si tendres,
de cette bouche où mon coeur se noya,

De ces baisers puissants comme un dictame,

Que reste-t-il? C'est affreux, ô mon âme!
Rien qu'un dessin fort pâle, aux trois crayons

(*Un Fantôme*, XXXVIII)

A Matoš:

Kad sam joj sinoć prst poljubio,
Pitah se: – Zar si ovo ljubio? –
Pitah, i prökleh život kroz posmjeh

(*Nekad i sad*)

Baudelaire je pjevao glumici Marie Brunaud, zvanouj Daubrun:

un être qui n'était que lumière, or et gaze

a Mtoševa plesačica je lagana kao sjena:

Kada je na tebi bila,
Zemljo, kao sjena svaka,
Nisi je ni osjetila,
Jer joj noga bješe laka

(*Grob bajadere*)

³³ *Djela*, V, 16.

³⁴ *Crépet*, o. c., 116.

³⁵ *Djela*, V, 77.

Pjesma *Bjesomučnik*³⁶ podsjeća na Baudelaireovu *Hymne à la Beauté*³⁷. Na prvi pogled one se čine različite, ali ipak ima veze među njima. Baudelaireova je Ljepota: Ange ou Sirène, reine, fée, monstre énorme, a Matoševa: muza, madona, genij, himera, hetera, tiranin, demon, zao duh. Baudelaireova ima: regard divin, aux yeux de velours, a Matoševa: lice satkano od duše. Kod Baudelairea: Tes baisers sont un philtre et ta bouche une amphore / Qui font le héros lâche, a kod Matoša: zjene tvoje cjelov blag i drag briše suze. Kod Baudelairea: Tu contiens dans ton oeil le couchant et l'aurore, a kod Matoša: Ko planet sja... Dok kod Baudelairea Ljepota: Verse confusément le bienfait, kod Matoša: sferski glas drag i blag / Teški sni ko harfu s neba čuše.

Iz ove se Matoševe pjesme naročito vidi, s kolikim je umijećem on znao opjevati iste sujete kao i Baudelaire, a da ga ne plagira. Dok Baudelaire nastupa prema Ljepoti kao obični ljubavnik, Matoš, po naravi jogunast, odnosi se bjesomučno, i daje svojoj pjesmi naslov *Bjesomučnik*.

I u drugim Matoševim pjesmama nađe se bodlerskih elemenata kao na pr. Matoševa pjesma *Jutarnja kiša* ili *Čuvda* podsjećaju na Baudelaireove *La Masque*, *Relikvija* na *Le Flacon*, *Sirotnici* na *Une Mendiante rousse*. Matoševa *Doña Muerta*, po sadržaju ne podsjeća ni na jednu Baudelaireove, ali je, po duhu, potpuno bodlerska.

3

ZADNJE GODINE ŽIVOTA (1910–1914)

Teško je kazati, da li Matoš u pripovijesti *Lila*³⁸, opisujući Komadinića, opisuje nekog drugog ili samog sebe, ili u isto vrijeme i Baudelairea i sebe. Svakako zadnjih se godina, valjda i zbog bolesti grla, vraća bodlerizmu.

Zašto se Komadinić nije oženio? Jer nije nikad ljubio. I Matoš u svojoj privatnoj, još neobjavljenoj bilježnici veli: »Ima ljudi, koji misle, da sam ljubio ženu, žena je lijepa pljuvačnica.«³⁹ U spomenutoj pripovijesti Matoš piše: »Prvi moj dodir sa ženom ne bijaše samo prostitucija, već i teška, sramotna bolest«. Baudelaire je doživio tu nesreću. A Matoš? »Maturantska vinska čašica je otrovala sav moj život. Pa ipak, kako sam čeznuo za ženom, koliko sam ih volio« (256). I Baudelaire se poslije mature bacio na razvratan život. I Baudelaire je mrzio žene, a stalno o njima pjevao i čeznuo za njima. I što je neka žena bila indiferentnija, to je Baudelairea više privlačila.

³⁶ *Djela*, V, 101.

³⁷ *Crépet*, o. c., 24.

³⁸ *Djela*, XI, 255.

³⁹ V. bilježnica, str. 25. (dana 12. veljače 1903. u Parizu).

Matoš je te misli jasnije razradio u pripovijesti *Ljubav i dubljina*:⁴⁰

»Ljubim, jer me Ona prezire« (274).

Svoj spleen sažeo je ovim rečenicama:

»Teret je ovo nadničarsko tijelo, teret je taj škorpionski mozak, teret je ta duša skrpana tuđim mislima kao dački album ... teret sam sebi, i te kakv teret ...« (27).

Evo još nekoliko bodlerskih uspomena: »Nad vodom, zelenom (omiljen i Matošev i Baudelaireov epitet) neprozirnom i kao smrt mirnom, nad njihovim tužnim glavama u vodi, rojevi muha i kukaca kao nad smrću i lješinama« (279). Glavni junak pogiba s poznatim refrainom: *Ljubav – smrt*.

U pripovijesti *Paradiso*⁴¹ piše:

»Ležim kao svezan ... ne mogu ... skinuti verige s uda ... U disanju čemer pepela. Uokolo paučina kao prašuma, a umjesto sunca, krvavog planeta, visi na škurom nebu crveni rak, krvavi pauk, škorpion – što li? Iz daljine, iz umiranja brodoloma, na posljednjem izdisanju, posljednje oluje posljednji odjek pogrebnih zvona i posljednja jeka crne, dosadne, mrtvačke pjesme (podvukao T.) (290).

»... Vidio sam, kako ležah u sobici i kako se moj trulež miješa s tužnim, slatkim mirisom ljubičica na uvenulosti moje ruke i mog srca. Vidio sam, kako me nošahu na groblje, među gradsku sirotinju ...« (299).

»Na polju kiša, dosadna kiša jesenja. Kroz prozor žuto dvorište sa žutim licima i žutim duvarovima s hladnim žutim bolničkim znojem ... pa je i roman mog života dosadno obično opetovanje toga običnog, dosadnog tuđeg i mojeg, svačijeg i ničijeg romana« (301).

»Kad dosadi sve, kad ti legnu na grudi zidovi, ljudi, šume i polja, kad se bojiš smiješnog svog lica u ogledalu, kad se zgroziš od misli, da nosiš nečista crijeva ispod srca, da je svaka dlačica tvojih milijunskih živaca žarište milijunskih patnja, kad ti se ogadi vlastito tijelo, poput vlažnog, prisilnog stana, i kad je misao tek prosvjed proti toj koži, iz koje nikud nikamo, i proti sramotnom krugu tog žrvnja, što ga vučeš na vlastitim leđima, onda želiš zaboraviti na sebe, pa bez snage sna i snivanja posižeš za sredstvom jeftinog očajanja, pretvarajući se u drugu, čudnu osobu ...« (303).

»Umjesto krvavog planeta dosadna neman, a vječna novembarska kiša moči dosadu proljetnih krovova, pločnika, tankih kaputa i još trošnijih, prozebljih duša« (303).

*

Sredina, u kojoj živi Baudelaire i društvena, i familijarna, i literarna, – posve je drukčija od sredine, u kojoj živi Matoš. Zato je prirodno, da se Matoš, u mnogočemu razlikuje od njega. Vremenski ih dijeli gotovo pola stoljeća. Matoš u mladosti, u doba svoje formacije, živi u Hrvatskoj, u sredini, u kojoj je starčevićanstvo jako i kao politički i kao literarni faktor i koje djeluje naročito na veliki broj tadanje hrvatske omladine. Taj društveni faktor daje osnovicu i Matoševu mišljenju i osjećanju. Ta mladenačka formacija Matoševa duha ostat će temeljna, osnovna karakteristika cijelog njegova bića i života.

⁴⁰ *Djela*, XI, 272.

⁴¹ *Ib.*, XI, 299.

Zato je većina stranih utjecaja u Matošu više stvar stila negoli bitnog mijenjanja Matoševih psihičkih obilježja. V. Gligorić točno primjećuje, da je Matoš najviše zavolio Baudelairea, jer je u njemu nalazio idealizam svoje ličnosti i najsavršenije izraze svoga artizma,⁴² a ja bili dodao i svog nacionalnog osjećanja.

Ti su utjecaji na Matoševo stvaranje potjecali iz tri izvora: 1. iz prve ruke, od samog Baudelairea, 2. iz druge ruke od bodlerovaca, Matoševih suvremenika u Francuskoj i 3. od pjesnika Baudelaireovih prethodnika, koji su formirali i samog Baudelairea (Th. Gautier, Hugo na pr. i drugi). Elementi bodlerizma ne potječu od samog Baudelairea, već i od mnogih njegovih prethodnika. Zato je u Matoša višeput teško razlikovati, što potječe od Baudelairea, a što od drugih.

Stoga se ne može reći, da je Matoš bodlerovac u potpunom smislu riječi, t. j. da svi bodlerski elementi kod njega potječu samo od Baudelairea. On je usvojio neke bodlerske elemente, koji su mu služili za izricanje njegovih ličnih misli i osjećaja. Da on nije pravi bodlerovac, dokazuje i to, što u njega nema ni trajne melankolije, ni boli, ni spirituaizma, ni misticizma, ni onog Baudelaireova spleena, koji ovoga dovodi gotovo do ludila i pravi ga mučenikom svoje savjesti. Matoš je bodlerovac kad ga na momente muči kakva nevolja, kad nema šta jesti, kad nema novaca i sl. U tim časovima on se sjeća spleenskih i nekromanskih bodlerskih stihova. On je po svojoj prirodi više jogunaste, a ne bolećive naravi, kakav je Baudelaire. Što više, Baudelaire nije imao onog nacionalnog osjećaja, koji je Matoševa osnovica. Njegov je bodlerizam nacionalnog karaktera. U njega nema one vječne tuge, vječnog gadenja nad materijom, kao u Baudelairea, prožetog vjerovanjem u istočni grijeh i u njegove posljedice. Matošu se kao pravom hrvatskom nacionalisti gade samo tadanje hrvatske političke prilike, vladajući krugovi, hrvatska društvena stvarnost. On istina, govori o istočnom grijehu, ali to nije istočni grijeh u kršćanskom smislu, nego su to istočni grijesi njegovih hrvatskih predaka. Kod Matoša dakle imamo samo bodlersku frazeologiju, često bez bodlerskog sadržaja. Nema u njega one želje za bježanjem od života. Ukoliko se i javljaju u njegovim djelima izvjesni bodlerski elementi, oni su povremeni odraz njegova momentana raspoloženja, koje se rasplnjuje, čim se ekonomski uvjeti poboljšaju. On je bodlerovac u Ženevi, u Parizu prije i poslije internacionalne izložbe 1900. Ali za vrijeme same izložbe, kad su mu se materijalne prilike poboljšale, nema u njega traga bodlerizmu. Isto tako od 1903. do 1906. otprilike. S godinom 1912. i 1913. pojačava se u njemu bodlerizam, i to s pogoršanjem njegove grlene bolesti. Kad slijedimo kronološkim redom Matoševe literarne radove, bilo prozne ili u stihu, vidimo, kako je bodlersko raspoloženje raslo i padalo prema vanjskim, dobrim ili lošim, okolnostima. I sasvim prirodno. Baudelaireau je život neke vrste Limba, u kojem čovjek trpi i ispašta, vapeći za Edenom, u koji nikako ne može da dospije. Postizava ga samo djelomično u sjedinjenju s vječnim principom Ljepote. Pjesnik

⁴² V. Gligorić, *Matoš, Dis, Ujević*, Beograd, 1929, str. 22.

je objavljiivač tih relativnih oblika ljepote, koji su jedina pjesnikova utjeha. I kod Matoša na momente nailazimo na slične mistične elemente, ali ih Matoš brzo konkretizira u nekom predmetu ili osobi, tako da oni izgube sav Baudelaireov misticizam. Ljepota kod Baudelairea poprima transcendentalni vid, dok je Matoš realist i ne da se zaluditi misticizmom svoga vremena. Ukoliko Matoš i govori sličnim rječnikom o Ljepoti, ona je za njega samo artističan, opći pojam i ništa više.

Sav se Matošev bodlerizam sastoji od dekorativnih bodlerskih elemenata, koji su Matošu služili kao stvar stila i modernosti, kojim je htio modernizirati svoj književni nacionalizam i patriotizam, bitni element njegova psihičnog i književnog djelovanja.

To potvrđuje i sâm Matoš, kad veli: »I ja se sjetih, da i ja poznajem ovaku crnu ružu, da osjetih crni njezin miris davno prije našeg poznavanja.«⁴²

Résumé

BAUDELAIRE ET A. G. MATOŠ

Dans son étude des influences baudelairiennes sur A. G. Matoš, poète et écrivain croate, l'auteur considère trois époques d'influences, tout d'abord celle du séjour de Matoš à Genève et à Paris (mars 1898—août 1904) d'où résultent des influences baudelairiennes sur ses écrits littéraires en prose tels que: *Božićna priča* (Conte de Noël), *Camao*, *Samotna noć* («Une nuit solitaire», traduit en français par Matoš lui-même et publié dans *l'Oeuvre d'art international*, Paris, février, 1901), *Ubio* (J'ai tué), *Bura u tišini* (La bourrasque dans le silence etc).

Après 1906, Matoš se lance dans la poésie où les influences baudelairiennes abondent.

Dans la troisième période qui précède sa mort (1911—1914) les influences baudelairiennes se font sentir dans les écrits littéraires en prose.

L'auteur a démontré que le côté baudelairien de l'oeuvre de Matoš ne provenait pas uniquement du poète français, lui-même, mais aussi des précurseurs qui avaient formé Baudelaire (Gautier en particulier) ainsi que des poètes baudelairiens en fort grand nombre vers la fin du XIXe siècle, époque où Matoš arrive à Paris.

Il est à noter que les éléments baudelairiens dans l'oeuvre de Matoš ne sont pas seulement d'ordre littéraire, mais on y retrouve aussi l'empreinte du malheur personnel et celle du malheur national croate que l'écrivain croate ressentait profondément et qu'il n'a cessé d'exprimer dans ses écrits en prose et en vers de façon baudelairienne. L'auteur en conclue que Matoš n'est pas un baudelairien au sens strict du mot, mais un patriote dont l'oeuvre littéraire est essentiellement d'un caractère nationaliste, pénétré seulement d'éléments baudelairiens.

⁴² Djela, XI, 21.